

חברי המערכת: הרב אריאל סגרון והרב אליהו סעדון

גליון מס' 58 | נמסר כ"ב סיון תש"פ

השיעור השבועי של מו"ר הגאון הגדול רבי דוד יוסף שליט"א מתקיים בימי ראשון בבהמ"ד יחווה דעת רח' אגסי 1 י-ם בשעה 20:15

פרשת קרח

דיני סעודה שלישית (ג)

נושאי השיעור: קידוש ושתיית יין בסעודה שלישית | סעודה שלישית זמן 'רעוא דרעוין' | אודות ספר 'חמדת ימים' | מי שלא קידש בבוקר אם יקדש בסעודה שלישית | כיסוי הפת בסעודה שלישית | שכח 'צצה' ו'יעלה ויבוא' בסעודות שבת ויו"ט | חיוב אכילת פת ושיעורו בסעודה שניה | חלות מתקנות לסעודות שבת

א. איסור קידוש בסעודה שלישית

הטור (סימן לא) מביא ששיטת הרמב"ם (פ"ל מהלכות שבת ה"ט) שצריך לקדש על היין בסעודה שלישית. ואילו אביו הרא"ש לא היה מקדש על היין בסעודה שלישית משום דאיתקש יום ללילה מה לילה מקדשים פעם אחת אף ביום מקדש פעם אחת. אולם מרן הבית יוסף (ס"ג) כותב בדעת הרמב"ם שלא צריך לקדש על היין בסעודה שלישית. שהרי לשון הרמב"ם היא: "וצריך לקבוע כל סעודה משלושתן על היין", ומבאר הבית יוסף ש"לקבוע" היינו לשתות יין בתוך הסעודה, כדי לשמוח ולהתענג, ולא דוקא לקדש קודם הסעודה.

למעשה רוב העולם לא שותים יין בסעודה שלישית, בפרט מי שכבר שתה בבוקר, ויש שאוהבים ללמוד במוצאי שבת ואם ישתו יין בסעודה שלישית יבואו לידי שינה ולא יוכלו לעסוק בתורה כראוי. ולפי הפשט שנאמר בדברי הרמב"ם לכאורה "לקבוע" היינו לשתות כהוגן שיבוא לכלל שמחה ועונג. ואפשר שכדי לקיים את פסק הרמב"ם לשתות מיץ ענבים בתוך הסעודה.

הפירוש של מרן הבית יוסף ברמב"ם יש לו יסוד חזק מאוד, שמלבד שהרמב"ם לא כתב שצריך 'לקדש' על היין, נוסף על זאת הלא הרמב"ם כתב הלכה זו בסוף הלכות שבת, ובפרק הקודם לו (פכ"ט ה"י) כותב הרמב"ם: 'מצוה לברך על היין ביום השבת קודם שיטעום סעודה שניה'. ולכאורה למה לא אמר הרמב"ם לברך על היין קודם סעודה שלישית. ומוכח כדברי מרן הבית יוסף שאף לדעת הרמב"ם אין דין קידוש בסעודה שלישית. ואכן יש שמקשים על הרמב"ם שאלה זו.

ב. הסכמת הפוסקים כדעת מרן

כבר בדורו של מרן היו כמה מחכמי הדור שכתבו כן בדעת הרמב"ם, הרדב"ז (שו"ת ח"ה סימן ע"א וסימן קד) כותב שלא נמצא כתוב בשום מקום שיש לקדש בסעודה שלישית, ומה שהרמב"ם כותב היינו לשתות יין בתוך הסעודה. וכמו כן כותב המהר"ם אלאשקר (סימן קו). וכמו כן היה עוד חכם אחד שחי באטליה ושמו 'מהר"ם פרובנטיאלו' ובדור האחרון נדפסו ספריו מכת"י, ואף הוא כותב כן.

מהר"ם אלשקאר היה זה שעשה את המהפכה הגדולה לגבי שיטת רבינו תם והגאונים בענין זמן בין השמשות, והוא הרעיש את העולם, וכל המחלוקת בענין הזה שהיום ידועה התחילה ממנו, הוא הביא תשובות מכת"י מהגאונים ומרבינו אברהם בן הרמב"ם ועוד. והוא היה דיין בבית דינו של מרן הבית יוסף, ומרן מזכירו פעמיים או שלוש. והוא היה צעיר ממרן, לעומת זאת הרדב"ז היה מבוגר ממרן.

ג. זמן סעודה שלישית 'רעוא דרעוין'

ולפיכך יש לומר שאין עושים קידוש בסעודה שלישית, וכפי הנראה שזוהי דעת רובא דרבותינו הראשונים, וגם בדעת הרמב"ם, למדו רבים שסבירא ליה שאין צריך קידוש. למרות שיש שלומדים בדעת הרמב"ם שצריך קידוש בסעודה שלישית, ויש להם ראיות חזקות לדבריהם, אך אנו איננו נוהגים כן. ואכמ"ל.

ולהלכה מרן בשלחן ערוך (סימן לא ס"ד) כותב וז"ל 'אין צריך לקדש בסעודה שלישית'. ולכאורה יש לדקדק את הלשון, שלכאורה מזה שמרן לא כתב

מספר פגישה:
613 613 2618

סיסמא:
5780

השיעור של חבר מועצת חכמי התורה מורנו ורבנו הגאון הגדול רבי דוד יוסף שליט"א מתקיים מידי יום ראשון בשעה 20:30 בערב

השיעור מועבר כשידור חי בתוכנת זום וכיטיוב שימעו ותחי נפשכם!

ואם כן בדברים שאין ניכר בהם חותמו של שבתי צבי איננו קוראים אך ההלכות והתפילות המקובלות הרי שהמנהג לקרוא ולקבל את דבריו.

ה. שתיית יין בסעודה שלישית

ולאחר שהתבאר שמרן השלחן ערוך כותב 'אין צריך לקדש' ומשמע שאין זו חובה כלל, ומאידך רבותינו המקובלים תלמידי רבינו האר"י כתבו שיש לאסור לקדש על היין קודם סעודה שלישית, כך עלינו לנהוג ולא לקדש בסעודה שלישית על היין. וכך כותב גם הבן איש חי (ש"צ פרשת חיי שנה אורח יא).

ולעומת זאת לגבי שתיית יין בתוך הסעודה רבינו האר"י כותב בפירושו שיש לשתות יין בסעודה שלישית, ומה ההבדל בין קידוש על היין קודם הסעודה לשתיית יין בתוך כדי הסעודה?! זהו סוד על פי הקבלה. ופעם שאלתי מקובל גדול אחד מה ההבדל ביניהם, הרי יין הוא דין ואם הוא דין קודם הסעודה צריך להיות שהוא דין גם בתוך הסעודה. ואמר לי תשובה אמיתית מאוד - שהוא איננו יודע סיבה לזה...

ו. מי שלא קידש בבוקר יום שבת

והנה, הסתפקתי במי שלא היה ברשותו יין לקדש עליו בשבת בבוקר, ואכל פת, וקודם סעודה שלישית נודמן לו יין האם יכול לקדש על היין קודם סעודה שלישית. שהרי אם כדברי מרן בבית יוסף הרי שהוא יכול לקדש על היין, וכן אכן פוסק המשנה ברורה להלכה (שער הלכות טז אורח ט). אך אנחנו הספרדים שהולכים כדברי רבינו האר"י, לכאורה אסור לו לקדש על היין קודם הסעודה.

ופניתי בשאלה זו למקובל הרה"ג יעקב משה הלל שליט"א, ושאלתי אותו מה הנכון לעשות על פי הקבלה, והשיב לי שאין לקדש על היין גם אם לא קידש בבוקר. ומשכך הטוב הוא לקדש על בירה או כל חמר מדינה אחר, שהרי זאת ברור הוא שבשחרית כשיש צורך מועיל לקדש על חמר מדינה. וכל שכן במקום כזה שעל פי רבינו האר"י אסור לקדש על היין שיקדש על חמר מדינה. או לחילופין שיברך על הפת בסעודה שלישית ויכוון לצאת ידי חובת קידוש היום.

ז. קידוש על הפת בבוקר יום השבת

והנה ההלכה היא שמי שאין לו יין לקידוש הלילה או היום מברך על הפת, ויש לחקור אם ביום הכוונה שמקדש על הפת, או שמא כיון שאין לו יין בלית ברירה יכול לאכול פת בלא קידוש. ושאלה זו אינה בקידוש הלילה שמי שאין לו יין יכול לקדש על הפת, כיון שבליילה אומר את ברכת הקידוש על הפת, אך בבוקר שהיין הוא בא רק להיכר שהיא סעודה של שבת, אם אין לו יין האם הוא רק היתר שהתירו לו לאכול בלא קידוש, או שהפת היא עצם הקידוש. ועיינתי בנושא הזה ונראה שהוא מחלוקת ראשונים ואחרונים. והרא"ש (פסחים פ"י סימן יז) כותב שמוטב שיקדש על חמר מדינה ממה שיאכל בלא קידוש. ונראה מדבריו שאם מברך על הפת ביום ללא יין אין זה נחשב לקידוש, ורק חמר מדינה יכול להועיל לקידוש במקום שאין לו יין. וכן משמע לכאורה בדברי השלחן ערוך (סימן כפ"ט ס"ג) וז"ל: 'ואם אין לו שכר ושאר משקין, אוכל בלא קידוש'.

אולם המגן אברהם (סק"ז) מסביר פשוט בדברי השלחן ערוך, שאין הכוונה שבברכתו על הפת אינו מקדש, אלא כאשר אין לו יין ברכת הפת היא קידוש. רק שאין זה קידוש הניכר.

ולכאורה לפי זה בנידון דידן שלא קידש בבוקר ואכל פת, ורוצה לקדש על היין קודם סעודה שלישית, ואם נאמר שברכת הפת אין בה משום קידוש, אם כן יהיה אסור לו לאכול פת, כיון שעדיין אסור לו לאכול קודם הקידוש, וממילא לכאורה עדיף לקדש על היין קודם סעודה שלישית ולא לאכול פת.

אולם הנראה שאין לומר כן כיון שהרי כבר אכל בבוקר בעוד שלא קידש על היין. ויש עוד פתרון לשאלה זו, והוא שבתוך סעודה שלישית יברך על כוס יין, שהרי לפי רבינו האר"י טוב לשתות יין בתוך הסעודה, ויכוון בברכתו לצאת ידי חובת קידוש היום.

'אין מקדשין' אלא 'אין צריך' משמע שאינו חובה, ואם ירצה לקדש על היין אין מונע בעדו. וכך כותב בפירושו בבית יוסף שם, שאם מקדש כיון שאינו אומר בברכת הקידוש כי אם ברכת היין, לכן "המקדש לא הפסיד" ואין מוחזין בידו.

אולם רבינו האר"י סובר לא כן, וכך מובא בכתבי תלמידיו, שאסור לעשות קידוש קודם סעודה שלישית. וטעמו שייך הוא דין, וזמן סעודה שלישית הוא זמן של רחמים, ולא מתאים לקדש על היין שהוא דין בזמן של רחמים. וכבר בזוהר הקדוש מובא שזמן סעודה שלישית הוא התפשטות הרחמים בעולם, והוא עת רצון, וקוראים לו 'רעוא דרעוין' - רצון הרצונות. ולכן גם בקרב גדולי הרבנים הספרדים היתה סעודה שלישית חשובה יותר מכל שלושת הסעודות, וכך הוא גם אצל החסידים. וכדברי רבינו האר"י נמצא בשער הכוונות (דף ע"א ע"ב) ובפרי עץ חיים (שער הגדה סוף פרק ג) שחיבר אותם רבינו חיים ויטאל תלמידו של רבינו האר"י, וסידר אותם בנו רבי שמואל ויטאל, וכן כתב ב'נגיד ומצוה' שחבר ע"י רבי יעקב צמח שהיה אף הוא תלמידו של רבינו האר"י. וכן כתב גם בספר 'חמדת ימים' (דף קכ"ה).

ד. ספר חמדת ימים

את הספר חמדת ימים חיבר אותו רבי בנימין הלוי. והוא חי בסוף ימיו של רבינו האר"י, אכן הוא לא קיבל מרבינו האר"י אלא מתלמידיו. ואת ספרו הוציא רבי יעקב ישראל אלגאזי שחי בתקופת מרן החיד"א [והיה מבוגר ממנו במעט] ובנו הוא המהרי"ט אלגאזי הנודע בעל ה'שמחת יום טוב'. מהרי"ט אלגאזי חיבר ספר בשם 'ארעא דרבנן', והגאון רבי יהודה עייאש שחי באלג'יר כתב על ספרו הגהות ובענוותנותו הרבה נקב בשם 'עפרא דארעא'. לאחר שהגאון מהרי"ט אלגאזי הוציא את ספר חמדת ימים לאור, קמו כמה תלמידי חכמים והתעוררו לומר שאין לקרוא בספר זה כיון שיש בו כמה קטעים שיש בהם משמעות ששבתי צבי שר"י הוא אכן המשיח. וכבר דיברנו בעבר אודות שבתי צבי שאמנם הוא מת אך הכת שלו לא מתה. ועד היום יש בטורקיה כת של מאמינים יהודים שמתנהגים כמוסלמים שמחזיקים עצמם כחסידיו ומתפללים ומשתחוים אל תמונתו ה"י. ואכן באותה תקופה לאחר מותו של שבתי צבי קמו כמה כתות שהאמינו בו, וגדולי ישראל ראו לנכון להילחם מלחמת חורמה של ממש, בכל מי שהיה נגוע ולו במעט בשבתאות. ואמנם היה זה מצוי אצל אנשים תמימים שלא היה בהם תורה כל כך, אך היו גם כמה אנשים גדולים וחכמים שהלכו אחריו. וכמו 'נחמיה חיון' שר"י שהיה פיקח מאוד ויודע ספר ושלט במכמני הקבלה, והוא הלך שולל אחרי שבתי צבי ורעיונותיו, והולך את שומעיו אחריו ועשה נפשות בעבורו. וכמו כן היה אחד בשם 'יעקב פרנק' שר"י שגם הוא הקים כת לאחר מותו של שבתי צבי, ולבסוף הקבוצה שלו התנצרו. זוהי גם עילת המחלוקת שפרצה בין הגאון יעב"ץ לרבי יונתן אייבשיץ, שהיעב"ץ חשד ברבי יונתן שהוא נגוע בשבתאות כיון שהוא היה כותב קמיעות. אולם לבסוף נודע שלא היה בו מינייה וביה וגדולי ישראל טיהרו את שמו של רבי יונתן אייבשיץ. אך זהו היה הפחד הגדול מהשבתאות והקרוב אליה.

ועד היום יש ויכוח לגבי מהימנותו של הספר חמדת ימים, ואם ניתן להביא ממנו ראיות או לא. וכפי הנראה שרוב גדולי ישראל היו משתמשים בספר הזה, אך הקטעים שבהם חשדו לכאורה שהם מרעיונותיו של שבתי צבי, על כך השיבו, שאם המחבר הוא מתקופת רבינו האר"י הרי שחי כמאה שנה קודם שבתי צבי בעצמו, ואין זאת אלא אלו הוספות שנוספו בשנים שלאחר מכן על ידי אחד שבתאי. ואותם אין לנו לקרוא.

לאחרונה רב אחד הוציא את הספר הזה מחדש, ועשה חקירה רחבה ויסודית אודות המחבר וספרו, ומוכיח שרוב גדולי ישראל הכירו בספר הזה. ואמרו"ר מרן זצוק"ל מזכיר את הספר הזה מפעם לפעם. אך יש ענין אחד והוא התפילות שאומרים בזמן פתיחת ההיכל של המועדים, שיש במחזורים תפילה של האר"י ויש תפילה מהרש"ש, אך התפילות הארוכות המופיעות בסידורים הן מבעל החמדת ימים. וזכורני שבילדותי כשאמרו"ר היה מתפלל בבית הכנסת 'בורוכוב' היה אומר את התפילות הללו, וכשעבר דירה ל'רחביה' הפסיק לאומרם עוד, וכששאלתי אותו למה אינו אומר אותם, השיב לי, שלגבי הספר חמדת ימים יש מחלוקת, אך מה שודאי שהוא טורח ציבור... ומשכך שב ואל תעשה עדיף. ומאידך שאלתי אותו אם להדפיס את התפילות הללו במחזור שלנו 'יחווה דעת' ואמר לי להדפיס.

ה. חיוב לחם משנה בסעודה שלישית

יש מחלוקת בפוסקים אם בסעודה שלישית צריך לבצוע על לחם משנה. שהנה דין לחם משנה נלמד מהפסוק (שמות טז, כה) 'ויאמר משה אכלוהו היום כי שבת היום לה' היום לא תמצאוהו בשדה', ומכפילות התיבה 'היום' שלוש פעמים נלמד חובת שלוש סעודות בשבת. ויש ראשונים שסוברים ששלוש סעודות היינו לחם משנה וממילא גם בסעודה שלישית צריך לחם משנה, ויש שסוברים שצריך לסעוד סעודה שלישית אך לא צריך לחם משנה. ומרן השלחן ערוך (סימן ללא ס"ד) פוסק להלכה שצריך לבצוע על שתי ככרות. ובדורות שעברו היו שלא הקפידו כל כך בזה, אך כיום ב"ה אכשר דרא וכולם מקפידים על לחם משנה בסעודה שלישית.

ט. כיסוי הפת בסעודה שלישית

הראשונים כותבים שלושה טעמים מפני מה יש לכסות את הפת בזמן הקידוש. הטעם הראשון יסודו כבר בגמרא, והיינו שבזמנם היו אוכלים סעודה כאשר לכל אחד מבני הבית היה שלחן קטן אישי, והשלחן הזה היה ערוך בחדר אחר, וכשבא לאכול היו המשרתים מביאים לפניהם את השלחן. והנה בכל ימות השבוע היו מביאים את השלחן ולאחריו מביאים את המאכלים, אולם בשבת היו מביאים לפניהם את השלחן כשהמאכלים עליו והוא ערוך ומוכן לסעודה. ואומרת הגמרא (פסחים ק:) שאם אדם אוכל ביום שיש אחר הצהריים ורואה ששקעה עליו השמש "פורס מפה ומקדש", והיינו שמכסה את הלחם ומקדש על היין. ואומר על כך השאלתות לרב אחאי גאון (פרשת יתרו סימן נ) שצריך שמיד לאחר הקידוש ירים את המפה והשלחן ערוך לפניו. וזהו כבוד השבת. שהשלחן ערוך ומוכן מלכתחילה. ולכן יש בדור האחרון יש דיון בפוסקים אם יש להביא את הסלטים לשלחן קודם הקידוש או לאחר הקידוש. ולאור הדברים הללו לכאורה כדאי להביא את הסלטים לאחר הקידוש. וטעם זה הוא נכון לגבי הקידוש בליל שבת, שאז הוא תחילת השבת.

והטעם השני הוא זכר למן, שהמן היה יורד כאשר מעליו יורדת שכבת טל ומתחתיו שכבת טל. וכמ"ש בפסוק (במדבר י"ג, ט) 'וברדת הטל על המחנה לילה ירד המן עליו'. ומחמת כן אנו מכסים את הלחם במפה כמו המן שהיתה עליו שכבת טל, מלמטה ומלמעלה. וכמו כן צריך לפרוס מפה על השלחן [ויש שלא שמים לב לכך שצריך שתהיה מפה על השלחן], וטעם זה נכון לכל שלושת הסעודות.

הטעם השלישי, וכפי הנראה רוב הראשונים הביאו את הטעם הזה כטעם העיקרי להלכה, שיש לכסות את הפת כדי שלא יראה בבושתו שמקדימים את היין לפניו. דהיינו מחד גיסא חכמים תיקנו לקדש על היין [ויש אומרים שחובת היין בקידוש הוא מדאורייתא] אך בסדר הברכות הלחם צריך להיות קודם ליין, ומשכך יש לכסות את הלחם. כלומר שאין בזה בושח ללחם אלא הבושח היא לנו שאנו עושים דבר שהוא לא כסדר, ולכן אנו מכסים את הלחם, ולאחר הקידוש מסירים את הכיסוי ואין בושח ללחם. ולפיכך בסעודה שלישית שאין מקדשין על היין, אין את הטעם הזה, וממילא אין לכסות את הפת.

אכן כדאי לכסות את הפת לחשוש לטעמים האחרים, אך פוק חזי מאי עמא דבר, שרוב העולם אינם נוהגים לכסות את הפת. **וכן ראיתי אצל אאמור"ר מרן זצוק"ל שמעולם לא כיסו את הפת בסעודה שלישית, והחלות היו מונחות כשהן מגולות ומעולם לא העיר לכסותן. וכמובן שהמחמיר תבוא עליו ברכה.**

י. התרת נדרים על מנהג

במרוקו היו קהילות שנהגו לקדש על היין בסעודה שלישית. ואני לא שמעתי על כך, אבל הגאון הרב שלום משאש זצ"ל בספרו שמש ומגן ח"א (סימן סה) מביא את המנהג הזה. ולהרב משאש היה דוד גאון וצדיק ששמו היה רבי דוד משאש, והרב משאש מצא כתבי יד של דודו, והדפיסם והוציאם לאור. ושם הרב דוד משאש מביא את המנהג הזה. וכמה שהרב משאש היה נלחם על מנהגי יהדות מרוקו, כאן בענין הזה הלך נגד המנהג הנהוג, ואמר שיש לבטל את המנהג כיון שהוא נגד האר"י הקדוש, ושם הוא כותב שהמנהג הזה יסודו בטעות, ומי שנהג בזה אף אינו צריך התרת

נדרים. אמנם אם יהיו כאלו שיאמרו שיש להם מסורת מדורי דורות ע"פ הבית יוסף שאמר שמותר לעשות כן, יתכן ויצטרכו לעשות התרת נדרים.

יש מקומות בעיקר בחו"ל שראיתי שיש בתי כנסיות שעושים סעודה שלישית, ומקפידים מאוד להביא בתוך הסעודה יין למסובים, וזה חשוב מאוד שמלבד הצורך להרבות במאה ברכות, נוסף על כך על פי רבינו האר"י שצריך לשתות יין בסעודה שלישית וכאמור.

יא. חיוב אכילת פת בסעודות שבת

הגמרא במסכת ברכות (מט.) דנה במי ששכח להזכיר מעין המאורע בשבת או ביו"ט. והגמרא אומרת שבת ויו"ט "דלא סגי אם לא אכיל" אם לא אמר מחזירים אותו. דהיינו החיוב לחזור על יעלה ויבוא או על רצה והחליצו הוא רק במקום שיש חיוב לאכול פת. ובזמן שאין חיוב לאכול פת אם לא הזכיר את מעין המאורע אינו חוזר. ולכאורה משמע מהגמרא שיש חיוב לאכול לחם בסעודות שבת. והמדובר הוא על סעודת שבת בלילה ובבוקר. ולגבי סעודה שלישית יבואר בשיעור הבא.

אכן מי שלא הזכיר מעין המאורע ביו"ט שחוזר, חלקו בזה הראשונים, שיש שאמרו שהכוונה היא על ליל פסח שחייבים לאכול מצה ועל ליל סוכות שחייבים לאכול בסוכה. אולם בשאר סעודות ימים טובים לא חייבים לאכול פת. וממילא אם לא הזכיר מעין המאורע אינו חוזר. ויש ראשונים שסוברים, שיש חיוב גמור לסעוד בסעודות יו"ט, וממילא אם לא הזכיר מעין המאורע חוזר. והנפק"מ ידועה במקום ששכח להזכיר מעין המאורע אך אכמ"ל.

לעומת זאת השער המלך מביא את מהרשב"א ומהמגיד משנה שמדויק מלשונם שבכל סעודות שבת לא צריך לאכול לחם. ושואל את השאלה הזו שהרי הגמרא מביאה את הדין הזה, אך לא מתרץ. ולעומת זאת מרן החיד"א בתשובה מביא את דבריו וטוען שבדברי הרשב"א לא נמצא כן. ואפשר ויש שם טעות. ועל ההוכחה מדברי המגיד משנה אין ראייה כל כך, כיון ששם כתוב שיכול להשלימן [את השלוש סעודות] ללא פת. ו"להשלימן" אפשר להסביר דהיינו בסעודה שלישית, או שמוסיף על הסעודה. אך ודאי שאין בזה לומר שהיא עיקר הסעודה. ועל כל פנים כיון שהחיד"א מביא שאין מזה כל ראייה, אין לצרף את דבריהם אפילו לסניף להקל בדברים אחרים.

יב. שכח 'רצה' בברכת מעין שלוש

בענין הזה כתב תלמיד חכם גדול ששמו היה רבי רפאל מוולוז'ין, וחיבר ספר שו"ת תורת רפאל, שהיה תלמידו של הנצי"ב מוולאז'ין, והוא מביא את דברי השער המלך, ואומר על כך, שכוונת הרשב"א שאינו חייב לאכול לחם יכול לאכול עוגות, ובברכת מעין שלוש יזכיר רצה והחליצו ואם לא הזכיר יחזור.

ואיני יודע היאך כתב דבר כזה, שהלא הרשב"א עצמו כתב שבברכה מעין שלוש לא מזכירים רצה, אמנם הרמב"ם כתב שאומרים, אך הרשב"א לא סבר כן. וגם הרמב"ם עצמו שסובר שמזכירים 'רצה' במעין שלוש, ודאי שאינו חייב לחזור אם טעה ושכח. ואין מי שסובר שצריך לחזור על ברכה מעין שלוש בכגון דא. ואמנם זהו פשט מאוד יפה ומחוכם, אך אי אפשר להסביר כך וכאמור.

יג. להימנע מאכילת לחם מסיבה בריאותית

ולפי האמור אין להימלט מאכילת לחם בסעודה ראשונה ושניה של שבת אם לא מסיבה רפואית וכיו"ב. וכגון אנשים שאסור להם לאכול גלוטן [שמעתי שכיום מפתחים לחם ללא גלוטן, ואיני יודע כיצד עושים את זה] שפטורים מאכילת לחם בשבת. או כאלו שיש להם סכרת שיש אנשים שחולים בזה ואכילת לחם אף אם רק כזית מזיקה להם. ואמנם רוב חולי הסכרת יכולים לאכול לחם מחיטה מליאה לפחות בכמות של כזית. אך יש כאלו שאף חיטה מליאה אינם יכולים לאכול.

דיברתי פעם עם רופא גדול והסביר לי שבכלל צריך לומר לאנשים, גם לאלו הבריאים, שכדאי מאוד להימנע מלאכול חיטה לבנה, משום שיש בה כל מיני בעיות. ופעם דיברנו לגבי מה שכתוב בשלחן ערוך (סימן קס"ו)

וכיו"ב. ומרן השלחן ערוך (סימן קס"ז) פסק שעל שלושתן מברכים מזונות.

והאחרונים טוענים על מרן כמה טענות, ואחת מהן שהנה הגמרא קראה להם "פת" בשונה ממיני מזונות אחרים שהגמרא קראה להם בשמות אחרים. אולם יש חולקים עליהם, שהנה זו מחלוקת, ולהשיטות שסוברות שפת הבאה בכסינין היינו מתוק אז הפת היבשה או הממולאת היא לחם ממש וכן להיפך, ורואים שהם לא סברו שבגלל שהגמרא קוראת להם "פת" הם יחשבו לפת. ואם כן כל אחד משלושת הסוגים הללו הם ספק פת, ובספק פת יש להקל.

ולפי האמור לכאורה אפשר לאכול כביצה פת הבאה בכסינין לסעודת שבת מספק ספיקא, שמא הלכה כהאור החיים ששבת קובעת ויש הרבה פוסקים שמסכימים איתו [כך הרדב"ז]. אך אממו"ר מרן זצוק"ל למד בדבריו שהוא מקל זאת רק לגבי ערב פסח שחל בשבת, ושמה הלכה כהשיטות האחרות שאין היא פת הבאה בכסינין אלא היא פת ממש, וממילא יש להקל ולהחשיבה כפת לענין סעודת שבת.

טז. ברכת מזונות פוטרת את כל האוכלין

אולם המאמר מרדכי שואל, הרי מי שנסתפק לגבי מאכל כלשהו אם ברכתו מזונות או המוציא, עליו לברך מזונות, כיון שמזונות מוציא את שברכתו המוציא, אך המוציא אינו מוציא את שברכתו מזונות. ובדיבד כל שבירך עליו מזונות חוץ ממלח ומים יוצא ידי חובה, וכך כותב מרן הכסף משנה. והנה מי שאכל כזית פת ואינו יודע לברך ברכת המזון יש מחלוקת אם יועיל לברך ברכת מעין שלוש, ומספק אינו מברך. וכן להיפך אם צריך לברך מעין שלוש ואינו יודע כי אם לברך ברכת המזון, אינו יכול לברך ברכת המזון מספק, כיון שאין ברכת המזון וברכת מעין שלוש פוטרים זה את זה. והנה כאן מרן פסק שהלכה כדעת כולם, ומברך על הכל מעין שלוש, אם כן על כרחינו שדעת מרן שכולם צודקים. וממילא אין כאן ספק, ואין בזה ספק ספיקא כלל.

מספרים, שפעם באו שנים לדין תורה אצל דיין לא כל כך חכם, והאחד הרצה את טענותיו והרב אמר לו שהוא צודק בכל מה שאמר. והנה השני קם ואמר 'רגע, גם אני יש לי מה לומר' והרצה את טענותיו, והרב אמר לו שגם הוא צודק. אשתו של הרב שהיתה בחדר ושמעה את הרב אומר כך לשני הבעלי דין נכנסה ושאלה 'איך יכול להיות ששניהם צודקים?!' השיב לה הרב 'גם את צודקת...'

יז. חלה מתוקה לסעודת שבת

ולמעשה, אמנם כמה מרבתינו הפוסקים שסוברים כדברי האור החיים, כהזרע אמת ועוד. אך רוב הפוסקים סוברים כדעת מרן החיד"א שמוכיח זאת מכמה ראשונים, שלא יוצאים ידי חובת סעודת שבת בפת הבאה בכסינין.

פעם התארחתי בסעודת שבת בבוקר אצל רב אחד גדול ומפורסם מבני אשכנז בחו"ל, והחלה בסעודה היתה מתוקה מאוד, והיה ברור שלספרדים ברכתו מזונות, והיתה אי נעימות לבקש חלה אחרת, והייתי עם אשתי שתחי' ואמרתי לה בלחש שצריך לאכול לפחות שלוש בצים ואם אפשר ארבע כדי שייחשב לסעודת שבת. וזה בערך מאה ושישים סמ"ק. אמנם זה לא הרבה, אך כשהגישו את החמין כבר לא יכולנו לאכול... והשתדלנו לאכול מה שיכולנו. לאחר הסעודה הרב החל להתנצל, ואמר לי 'ראיתי את הכמויות של החלה שאכלת והבנתי שאתה סבור שהחלה היא מזונות ורצית לאכול שיעור קביעות סעודה...'

לכן יש להודיע שאין לצאת ידי חובה בחלות המתקות הללו בסעודת שבת, ואין לסמוך על מה שיש פוסקים ספרדים שאומרים שכיון שהיום זה נפוץ החלות הללו אפשר לצאת בהם ידי חובה, כיון שההלכה היא לא כן. והוא כמו מה שהתחיל להיות נפוץ כיום האוכל הסיני המתוק, אממו"ר לא היה מסוגל לאכול בשר מתוק כזה, אותו הדבר הוא אם יבואו ויאמרו שעוגות הם לחם ומברכים עליהם המוציא הרי גברי מיני מזונות והמוציא נקבעו על ידי הגמרא ולא על ידינו. ולפיכך אין לצאת בהם ידי חובת סעודת שבת ראשונה ושניה. ולגבי סעודה שלישית יבואר בשבוע הבא בעז"ה.

במי שיש לפניו לחם לבן ולחם שחור, שצריך להעדיף את הלחם הלבן ולברך עליו את ברכת המוציא. אך אין הכוונה ללחם השחור של היום - חיטה מליאה, אלא פעם המציאות היתה אחרת, הלחם השחור היה עפרורי ולא נקי - פת קיבר, ועליו דיבר מרן. ובימינו קמח חיטה מליאה הוא יותר יקר, וזה כבר ענין של טעם ואין עדיפות של אחד על השני. ובזמנו כשהיו אומרים לאאמו"ר מרן זצוק"ל לאכול לחם מחיטה מליאה היה אומר "ונפשנו קצה בלחם הקלוקל..."

ועל כל פנים יש לכל אחד לעשות ככל שביכולתו לאכול לחם בכל סעודות שבת. אך אם יש בעיה בריאותית, אף אם היא קלה, כגון שידוע שאחרי האכילה לא ירגיש טוב וכו' - יכול להימנע מכך.

יד. שיעור אכילת פת בסעודה

כתוב בשלחן ערוך (ס"ט ס"א): יהא זהיר מאוד לקיים סעודה שלישית, ואף אם הוא שבע יכול לקיים אותה בכביצה. ע"כ. והמגן אברהם (ס"ט) מקשה על כך שהלא לפי דעת מרן בהלכות סוכה (סימן תל"ט ס"ג) שיעור אכילת כביצה נחשבת אכילת ארעי, וכדי שתיחשב אכילת קבע צריך מעט יותר מכביצה, דהיינו שיעור אכילת ארעי הוא עד כביצה ועד בכלל.

האמת שאיני יודע כיצד ניתן לשער כביצה בדיוק, שהלא השיעור הוא בנפח ולא במשקל, ויש לדון אם משערים את החללים או לא, וכן הוא במצה, קשה לדעת מה הנפח שלה, ואאמו"ר מרן זצוק"ל היה אומר שכל דבר שקשה לדעת מה שיעור הנפח שלו יש לשער במשקל, ולכן מצת מכונה אחת שוקלת שלושים גרם, והיה אומר שמצה אחת היא שיעור כזית, אבל אם נכתוש את המצה היא תהיה פחות משלושים סמ"ק כיון שהיא מלאה חללים. לעומת זאת במצות הרכות ובמיחוד המצות התימניות שלושים גרם הם פחות משלושים סמ"ק. כמו ששלושים סמ"ק צמר גפן ושלושים סמ"ק ברזל הפער במשקל ביניהם הוא עצום, כך הוא במצות.

והמגן אברהם מיישב, שמרן השלחן ערוך דעתו באמת למעט יותר מכביצה. אך הרבה מהאחרונים אינם מסכימים עם המגן אברהם בזה כגון הב"ח והדרישה. וזו מחלוקת גדולה בפוסקים.

מאידך גיסא רבינו יונה בספר היראה בסוף השערי תשובה [שהוא ספר מוסר ובסופו נדפס ספר היראה שהוא הלכות] כותב שמי שבא למקום שלא מקפידים לאכול שם סעודות שבת שיהיה על כל פנים לאכול כזית לסעודות שבת. ורואים שסבר שדי בכזית לסעודות שבת. וגם בחידושי הריטב"א למסכת סוכה (כ"ו) כותב שאם אכל כזית בסוכה קיים מצות סעודת יו"ט.

אם כן יש כאן שלוש שיטות בשיעור אכילת פת בסעודות שבת: כביצה, מעט יותר מכביצה, כזית. וכשמדברים על כביצה יש דיון בפוסקים אם מדובר עם קליפתה או ללא קליפתה. ואאמו"ר מרן זצוק"ל מסיק להלכה, ומביא לכך כמה ראיות שכביצה היינו ללא קליפתה, והיא חמישים סמ"ק. ואם מוסיף עוד ארבע סמ"ק זהו ודאי נחשב לביצה וקליפתה ומעט יותר. ולהלכה יש להשתדל לאכול שיעור לחם של חמישים וארבע סמ"ק שהם שיעור של כשתי פרוסות לחם. ובפיתות יש כמה גדלים בהם, והרגילות שבהם הוא כשיעור פיתה שלימה.

טו. פת הבאה בכסינין לסעודת שבת

ואם רוצה לאכול עוגה לסעודת שבת יש מחלוקת מהו שיעורה להיחשב לסעודה. האור החיים הקדוש סובר ומביא אותו מרן החיד"א בברכי יוסף (סימן ל"א ס"ד) "שבת קובעת" דהיינו עוגה בשיעור של כביצה יוצא בה ידי חובת סעודת שבת, מחמת חשיבות השבת.

לעומת זאת הרבה פוסקים טוענים שהנה בפת הבאה בכסינין יש שלוש שיטות מהי: שיש אומרים שהוא בצק שלשו אותו בסוכר עד כדי שהוא מתוק. ולהאשכנזים הוא צריך להיות מתוק בצורה כזו שהוסיפו בו כמות גדולה של סוכר, ולספרדים אם מרגישים בבצק מתיקות מיד הוא נחשב לפת הבאה בכסינין. שיטה שניה, שהיא בצק הממולא באגוזים שקדים וכיו"ב. שיטה שלישית, שהיא פת יבשה שכוססים אותה כמו בייגלה